

IŠTIKIMYBĖ ESAČIAI KAIP PAMATINIS LIETUVOS FILOSOFIJOS ORIENTYRAS

Augustinas Dainys

Vilniaus pedagoginio universiteto Filosofijos katedra

T. Ševčenkos g. 31, LT-03111 Vilnius

Tel. (8 5) 233 2056

El. paštas: audai@takas.lt

Straipsnyje nagrinėjami kai kurie paskutinį sovietmečio dešimtmetį ir du pastaruosius antrosios nepriklausomybės dešimtmečius skelbti Lietuvos filosofų tekstai, geriausiai atskleidžiantys Lietuvos filosofijos savitumą, kurį, autoriaus manymu, nusako ištikimybės esačiai filosofema. Teigiama, kad Lietuvos filosofijos savitumą lėmė ikimodernioji pasaulio patirtis, kuri dar kitaip įvardijama kaip valstietiškas pasaulio patyrimo būdas. Šiandienės Lietuvos filosofijoje vyrauja ir viena kitą veikia analitinės filosofijos, fenomenologinės filosofijos ir postmoderniosios filosofijos paradigmos. Joms visoms būdinga pripažinti anapus filosofinio proto mąstomų teiginių esančią tikrovę ir jai suteikti ontologinį statusą.

***Pagrindiniai žodžiai:** esatis, ikimodernioji patirtis, tikrovė, filotopija, topokratija.*

Aldis Gedutis straipsnyje „Ar egzistuoja filosofinė tradicija Lietuvoje?“, rusiškai publikuotame leidinyje *Baltijos filosofiniai skaitymai*, rašė: „Lietuva per maža, o lietuviška filosofija, palyginti su „didelių“ šalių filosofija, atrodo neįdomi ir periferiška, kad būtų galima susidaryti idėjų, procesų ir tendencijų, vykstančių Lietuvos filosofiniame diskurse, kokį nors vaizdinį“ (Гедутис 2004: 37). Straipsnyje atsisakyta vertinamojo komparatyvistinio žvilgsnio į Lietuvos filosofiją, vadovaujantis estetizmo ir galios kriterijais (vertinant įdomu/neįdomu, centras/periferija), tačiau ieškoma imanentinio šalies filosofinės minties unikalumo ir siekiama sudaryti pagrindinių Lietuvos filosofijos idėjų, procesų ir tendencijų vaizdinį. Šis uždavinys nelengvas, nes faktinės tekstų medžiagos nėra daug. Straipsnyje re-

miamasi paskutinį sovietmečio dešimtmetį ir du antrosios nepriklausomybės dešimtmečiais skelbtais šalies filosofų tekstais. Taigi apžvelgiama naujausia Lietuvos filosofijos istorija. Kitaip nei Gedutis, kuris teigė, jog mūsų šalyje nėra filosofinės tradicijos, tvirtinama, kad Lietuvos filosofijai būdingas savitumas, kurį galima nusakyti ištikimybės esačiai filosofema.

Galimos dvi Lietuvos filosofijos sampratos: siauroji ir plačioji. Siauroji apsiribotų tik Lietuvos filosofų parašytų tekstų raide. Dauguma mūsų šalies filosofų savo tekstus yra išbarstę Lietuvos filosofinėje periodikoje. Todėl siauroji filosofijos samprata nepajėgi atsekti Lietuvos filosofijos savitumo, juo labiau pripažinti mūsų šalyje esant filosofinę tradiciją. Plačioji Lietuvos filosofijos samprata mėgintų nusakyti

implicitinį Lietuvos filosofijos potencialą, kuris apimtų ne tik filosofijos tekstų raidę, bet ir bendrą Lietuvos filosofijos dvasią. Ją sudarytų Lietuvos žmonių mentalitetas, paliudytas lietuvių tautosakos ir meno, o patys filosofijos tekstai būtų suprantami kaip Lietuvos žmonių mentaliteto ir dvasios išraiška.

Dabartinėje Lietuvos filosofijoje galima išvėlyti tris pagrindines ir viena kitą veikiančias paradigmas: 1) analitinės filosofijos, 2) fenomenologinės filosofijos ir 3) postmoderniosios filosofijos. Nors kiekvienos iš šių paradigmu konceptuali schema perimta iš svetimų filosofinių tradicijų, tačiau Lietuvos filosofai, besiremiantys viena konkrečia minėta paradigma, ją praturtina specifiniu mūsų šalies filosofijai būdingu argumentavimo būdu, kurį galima nusakyti kaip ištikimybę esąčiai. Ištikimybė esąčiai, mūsų manymu, yra: 1) filosofo angažavimasis anapus filosofinio proto mąstomų teiginių esančios tikrovės atžvilgiu ir 2) ontologinio statuso suteikimas anapus filosofuojančio proto mąstomų teiginių esąčiai tikrovei.

Straipsnyje ginama tezė, kad ištikimybės esąčiai filosofema geriausiai apibūdina Lietuvos filosofijos specifiką.

Ikimodernioji pasaulio patirtis kaip pagrindinis tradicinio lietuviško mentaliteto bruožas

Martinas Heideggeris modernybę apibrėžė kaip tokį metą, kai pasaulis tapo vaizdu, o šį vaizdą mąstanti žmogiškoji būtybė – subjektu. Tad modernybę jis nusakė kaip pasaulėvaizdžio metą. „Ne tai, kad pasaulėvaizdis iš viduramžiško virsta moderniuo-

ju, būdinga naujųjų amžių esmei, o tai, kad pasaulis apskritai virsta vaizdu“ (Heidegger 1992: 148). Tik pasauliui tapus vaizdu, galėjo susiformuoti modernusis subjektas, kuris pasaulį pradėjo mąstyti kaip priešais jį esantį vaizdą. Tuo pat metu Heideggeriui buvo svarbu apmąstyti tokį žmogiškosios būtybės buvimo būdą, kuris nėra subjekto buvimo būdas. Keldamas tokį uždavinį Heideggeris atsigrėžė į ikisokratinę Graikiją sakydamas, kad to meto graikas esinius patyrė tiesiogiai ir tarp graiko ikisokratiko ir pasaulio nebuvo įsiterpęs pasaulio vaizdas. Esinius jis patirdavo jų tiesioginėje nepaslėptyje. Taigi modernybė pasaulį mąsto kaip vaizdą, o ikimodernioji patirtis yra toks buvimo būdas, kai tarp žmogiškosios būtybės ir esinių visumos neįsiterpia joks vaizdas.

Marius Povilas Šaulauskas Lietuvą apibūdino kaip šalį, kurioje vienas kitą veikė vėluojančios ir pagreitintos modernizacijos procesai. Todėl reikėtų kelti klausimą: koks yra specifiškai lietuviškas esinių patyrimo būdas? Ar jis modernusis, ikimodernusis, o gal net postmodernusis? Jei remsimės lietuvių meno liudijimais, tai matysime, kad jis analogiškas Heideggerio aprašytam graiko ikisokratiko patyrimo būdai. Lietuvos menas liudija tiesioginę ir jokio vaizdo netarpininkaujamą gamtos daiktų patirtį. Įsiklausykime į šią lietuvių liaudies dainą:

Tai Dievo galybė neišpasakytą –
Kaip žemelė šventa gražiai aprėdyta.

Ana apsvilkus kaipo šilku baltu,
Spakainai ilsis per šį laiką šaltą.

Nemožna nei arti, nei ant sniego sėti –
Per šį laiką šaltą duodam pailsėti.

Kaip tik pavasarį saulė užkaitino,
Tada jau iš miego visus pabudino.

Kaip tik Marija vaikelius budino,
Kožną sutvėrimą greitai pralinksmino.

Ak tu žemele, ką mes tau duosma?
Tiktai atsiklaupę tave pabučiuosma.

(Lietuvių liaudies dainynas XV.
Dainos apie gamtą. 2000: 420)

Dainoje susipynę religiniai vaizdiniai su specifiškai lietuviška gamtos pajauta, kurią galima įvardyti kaip lietuvišką gamtos ar net žemės metafiziką. Visų pirma girdime, kad žemelė yra šventa, o paskutinėje eilutėje pasakomas noras žemelę pabučiuoti. Taigi žemė yra tiesioginė duotis. Tarp žmogaus ir žemės neišterpia joks vaizdas, būnama tiesioginėje pasaulio esinių nepaslėptyje. Ši daina paliudija ir lietuvišką krikščioniško religingumo tipą, kuriam būdinga gamtos esinių šventumo pajauta. Vakarų krikščionybė gamtą suprato kaip šėtono bažnyčią ir siekė atsiriboti nuo gamtos kaip šėtoniškos stichijos, o lietuvių religingumui būdingas gamtos kaip Dievo bažnyčios ar Dievo namų supratimas. Dainoje sakoma, kad pavasarį Marija įlieja džiaugsmo ne tik į vaikų širdis, bet ir linksmina kiekvieną gamtos kūrinį. Taigi lietuviui Dievas yra ne tik žmonių Dievas (tai būdinga Vakarų krikščionybei), bet ir kiekvieno gamtos kūrinio Dievas. Nėra opozicijos tarp žmogaus pasaulio ir gamtos kūrinio pasaulio. Abu jie šlovina Dievą ir abu yra Dievo namai.

Šiandienė Lietuva modernizuota. Galima net kalbėti apie dabar vykstančią šalies postmodernizaciją dalyvaujant pasaulio globalizacijos procesuose ir globalaus tinklo bendruomenėje. Tačiau ikimodernioji Lietuvos patirtis mūsų nepaleidžia, todėl, užuot ją neigus, daug geriau būtų ją įsisą-

moninti. Aptarę tradicinės lietuviškos pasaulėjautos ypatumus, atsigręžkime į šiandienę Lietuvos filosofiją ir pasižiūrėkime, ar nebūtų įmanoma joje aptikti struktūrų, liudijančių vaizdo neįtarpintą esaties patirtį ir ištikimybę esačiai.

Analitinės filosofijos paradigma ir ištikimybė esačiai

Lietuvos analitikai saviti tuo, kad išmano kontinentinę filosofiją ir į analitinį mąstymą įtraukia kontinentinių filosofų argumentų. Pavyzdžiui, A. Degutis puikiai išmano I. Kanto transcendentalinę filosofiją, R. Pavilionis – H. G. Gadamerio mąstymą, o M. P. Šaulauskas – J. Habermaso filosofiją. Analitinė filosofija kelia aukštus mąstymo validumo standartus ir distanciškai vertina laisvesnį bei literatūriškesnį mąstymą, todėl Lietuvos analitikų ištikimybė esačiai neįgyja išplėtos literatūrinės išraiškos, kaip yra fenomenologinės paradigmos besilaikančių filosofų darbuose. Lietuvos analitikų ištikimybė esačiai dažniausiai yra implicitinių mąstymo struktūrų pavidalo. Apie ištikimybę esačiai dažniausiai galima kalbėti tik atlikus parengiamąją Lietuvos analitikų minčių interpretaciją.

Analitinės filosofijos paradigmos šalininkai filosofai tiesioginės tikrovės patirties neredukuoja į intersubjektyvią kalbinę konvenciją, kuri būtų autonomiška pasaulio atžvilgiu ir būtų aprašoma tik remiantis jai būdingų imanentinių taisyklių kriterijais. Algirdas Degutis parodo, kad intersubjektyviai kalbinei konvencijai tikrovės atžvilgiu būdinga mimetinė struktūra. Intersubjektyvi kalbinė konvencija „mėgdžioja“ tikrovės struktūras ir objektyvi

tikrovė eina pirmiau už intersubjektyvią kalbinę konvenciją, kuri atkartoja tikrovės struktūras. Degutis kritikuoja naivios ir nekritinės ženklo duoties mitą, kurio laikosi semiotika kiekviename tikrovės regione matydama savo mokslinį objektą – semiotinio tyrimo vertą ženklų sistemą. Semiotikos požiūriu tikrovę sudaro ženklų sistemos ir nėra tokio tikrovės regiono, kuris nebūtų ženklų sistema. Semiotika užsidaro ženklų sistemoje ir mėgina nustatyti vidines funkcionavimo taisykles. Objektivi tikrovė yra „nupjaunama“. Degutis, atvirksčiai, aprašo, kaip objektyvi tikrovė yra intersubjektyvios kalbinės konvencijos pagrindas. Grinvičo meridianas arba Kristaus gimimo metai kalbinei konvencijai suteikia objektyvių kriterijų, kuriuos ji atkartoja. Degutis rašo: „Mūsų bendriausioji objektyvios identifikacijos sistema – tai sistema, kurios nuliniai taškai – Kristaus gimimo metai (laiko koordinačių nulinis taškas) bei Grinvičo meridianas (vienas iš erdvės koordinačių nolinių taškų). Tai konvencinė ir todėl ne vienintelė galima (ir ne vienintelė naudojama) laiko ir erdvės koordinačių sistema, tačiau ji yra objektyvi, kurioje kiekvienas įvykis ir kiekvienas objektas turi unikalią vietą. Vienos ar kitos objektyvios identifikacijos sistemos pasirinkimas priklauso nuo komunikacijos poreikių, tačiau bet kokios komunikacijos galimybė suponuoja tokios sistemos buvimą“ (Degutis 2007: 26). Semiotikos požiūriu tikrovė yra tekstas, o jis funkcionuoja taip, kad nėra kriterijaus nustatyti tokia tikrovei, kuri nėra tekstas. Pavyzdžiui, semiotikui Grinvičo meridianas arba Kristaus gimimo metai būtų tik kalbinės figūros, funkcionuojančios tekste pagal jo vidines

taisykles. Taip pat negalima nustatyti, kaip tekstu nesanti tikrovė veikia ir formuoja tą ženklų sistemą, kuriai suteikiamas teksto statusas. Degutis semiotiką mąsto ir kritikuoja taip pat kaip I. Kantas mąstė ir kritikavo britų empiristus, o Degučio santykis su kalba yra toks pats, koks buvo I. Kanto santykis su žmogiškuoju protu. Užuoť tyres tiesiogines empirines ženklų duotis (tokia nuostata, anot jo, yra naivi ir nekritiška), Degutis siekia tirti ženklo galimybės sąlygas. Kas šiam filosofui yra ženklo galimybės sąlygos? Degutis atsako, jog tai Kalba didžiaja raide, ir taip atsiriboja nuo įvairių specifinių empirinių kalbų savybių (Degutis 2007: 17). Tačiau ši Kalba didžiaja raide „prikalta“ prie objektyvios tikrovės tokiais „vinimis“ kaip Grinvičo meridianas arba Kristaus gimimo metai. Vienas iš kalbos įvaldymo aspektų yra mokėjimas savo padėtį laike ir erdvėje nusakyti atsižvelgiant į Grinvičo meridianą ir Kristaus gimimo metus. Nors mūsų protas, gaudamas žinojimą apie empirinius objektus, juda konceptualioje sistemoje, kurią teikia kalba, Degutis teigia, kad turime pripažinti tiesioginės empirinės patirties teisingumą. Jis sako, kad jutimo duomenims turi būti taikoma „teisingumo prezumpcija“ (Degutis 2007: 99).

Rolandas Pavilionis knygoje *Prasmė ir tapatumas, arba Kelionė į save* į analitinę filosofiją įtraukia subjektyvaus pasaulio patyrimo ir neverbalinės pasaulio patirties temas. Jis teigia subjektyvios prasmės kaip individualaus tikrovės patyrimo pirmumą intersubjektyvumo struktūrų atžvilgiu. Kalbant Heideggerio terminais, Pavilionio kalbos mąstymas skiriasi nuo vėlyvojo Ludwigo Wittgensteino kalbos mąstymo tuo,

jog Pavilionis teigia *Dasein* arba subjektyvaus pasaulio patyrimo pirmumą *Mitsein* arba intersubjektyvumo struktūrų atžvilgiu, o vėlyvasis Wittgensteinas subjektyvų pasaulio patyrimą ištirpdo intersubjektyviose struktūrose. Pavilionio terminas „prasmių sistema“ skiriasi nuo D. Davidsono „konceptualios schemos“ tuo, kad Pavilionis į prasmių sistemą įtraukia ir neverbalinį tikrovės patyrimą, kuris savo ruožtu gali būti verbalizuotas jį įvardijant, tačiau kuris prasmių sistemoje gali egzistuoti neverbaliniu pavidalu, o Davidsonas konceptualią schemą tapatina su kalba (Davidson 2001: 185). Taip Pavilionis pripažįsta anapus kalbos esančią esatį, nors drauge nurodo šios bekalbės esaties verbalizavimo mechanizmus. Neverbalinio tikrovės patyrimo pripažinimas neprieštarauja Wittgensteino privačios kalbos kritikai, nes įvardytos neverbalinės prasmės gali būti konvertuotos į intersubjektyvią kalbą.

Fenomenologinės filosofijos paradigma ir ištikimybė esąčiai

Filosofai, plėtojantys fenomenologinę paradigmą, aiškiausiai ir tiesioginiu būdu pabrėžia anapus kalbos esančios tikrovės patyrimą. Šiuolaikinėje Lietuvoje Arvydas Šliogeris nekompromisiškai gina metafizinę santykį su tikrove ir yra aistringas prancūzų postmodernistų siekio dekonstruoti esatį kritikas. Ši esatis dekonstruota, anot Šliogerio, jau antrojoje XX a. pusėje, kai Žemėje pradėjo vyrėti technomokslas, kuris žmoniją atvedė į ekologines katastrofas ir kataklizmus. Šliogeris atsigręžia į graikišką santykį su pasauliu, nes graikai yra filosofijos išradėjai. Būti filosofu, anot

Šliogerio, yra tam tikra prasme būti graiku ir įgyvendinti graikišką santykį su pasauliu. Heideggerio būties užmaršties filosofiją Šliogeris transformuoja į graikiško santykio su pasauliu užmarštį. Šis santykis yra ne tik pirmapradis filosofinis santykis, bet ir vakarietiškos tapatybės šaltinis, nes graikai yra ne tik filosofijos išradėjai, bet ir Vakarų steigėjai. Atsakydamas į klausimą, koks yra pirmapradis filosofinis santykis su pasauliu, Šliogeris pradeda nuo graikiškos skirties tarp *epistēmē* ir *doxa*, kuri žmogaus buvimą padalija į du regionus: teisingo žinojimo ir nuomonės. Graikų filosofai teigė, kad kasdienybės žmogus gyvena iliuzinį gyvenimą ir jam tiesa yra nepasiekiamą. Šį iliuzinį gyvenimą jie pavadino žodžiu *doxa*. Pažinti tiesą, anot Šliogerio, yra daiktus matyti objektyviai, kai žiūra nėra iškreipta kasdienių nuomonių ir pragmatinių interesų. Objektyvų daiktų matymą graikai vadino *epistēmē* regionu, kurį atvėrė teorinis daiktų matymas. Šliogeris sako, jog žodis *theōria* etimologiškai siejasi su žodžiu *theos* – Dievu. Teoretikas, pasak filosofo, yra mirtinga žmogiškoji būtybė, žvelgianti Dievo akimis (Šliogeris 1988: 30), matanti ne subjektyviai, bet objektyviai, t. y. jo žiūra nėra iškreipta pragmatinių interesų ir kasdienių nuomonių. Šią orientaciją išreiškia Šliogerio daikto metafizika, kuri nekompromisiškai angažuojasi anapus filosofinio proto mąstomų teiginių esančių daiktų atžvilgiu ir jiems suteikia ontologinį statusą. Daiktai Šliogerui yra substanciniai individai, sutelkę į save visą tikrovės intensyvumą, ir tuo jie skiriasi nuo Platono „šešėlių karalystės“ bei Kanto reiškinių. Be abejo, Šliogerio daikto metafizika geriausiai iš-

reiškia Lietuvos žemės lemtį. Tuo metu, kai vyko visuotinė Lietuvos sodybų melioracija, Šliogeris sukūrė filotopijos – meliės vietovei – sąvoką. Filotopija išreiškia priešingą tendenciją nei Lietuvos sovietinė modernizacija. Būtų galima sakyti, kad sukūręs filotopijos sąvoką Šliogeris sufilosofino ikimodernųjų buvimo Lietuvos žemėje būdą.

Šliogeris apmąsto santykį su gamtos daiktais, o Tomas Sodeika analogiškai – santykį su žmonėmis. Sodeikos autentiško žmogiškojo patyrimo paieškos iš žydų dialogo filosofijos perima skirtį tarp *to, kas pasakyta*, ir paties *sakymo veiksmo* kaip kreipimosi į kitą asmenį. Sodeika atmata informacinį sakymo aspektą ir pabrėžia ne *kalbėjimą apie*, bet *kalbėjimą su* kitu asmeniu. Jis pradeda nuo A. Camus suformuluotos buvimo aklavietės. Apie ją filosofas sako, kad pagrindinė filosofijos problema yra savižudybės klausimas. Atsakyti į jį reiškia tarti gyvenimui „taip“ arba „ne“. Sakydami gyvenimui „taip“ teigiame gyvenimo priežastį susidurdami su „primityviu gyvenimo priešišku“ arba pasaulio iracionalumu. Sodeika apmąsto du atsakymus susidūrus su „primityviu gyvenimo priešišku“. Vienas yra tradicinės Vakarų metafizikos, o kitas – žydų dialogo filosofijos. Pasak filosofo, visi klausimai „kodėl?“, keliami susidūrus su „primityviu pasaulio priešišku“, kelia naujų „kodėl?“, kol pasiekiamo riba, ties kuria iškeliamo galutinį klausimą, suformuluotą G. Leibnizo 1714 m. parašytame traktate *Principes de la Nature et de la Grace*: kodėl yra kas nors, o ne niekas? Begalinį „kodėl?“ regresą G. Leibnizas išsprendė postuliuodamas galutinį pagrindą – Dievą. Sodeika paro-

do, kad šis filosofo atsakymas neišsprendžia A. Camus keltos absurdo problemos. Sodeika rodo, jog, kitaip nei G. Leibnizas, M. Buberis sako, kad neįmanoma gyvenimo prasmės perteikti kaip universaliai pripažinto žinojimo. Gyvenimo prasmė negali būti pateikta rašytine forma kaip tekstas. Ji gali būti pasiekta tik gyvenant unikalų ir nepakartojamą gyvenimą. Mes atrandame gyvenimo prasmę tik angažuodami savo asmenį „primityvaus gyvenimo priešišku“ atžvilgiu. Gyvenimo prasmė pasirodo ne kaip konkretus turinys, bet kaip turinio stoka. Sodeika sako, jog „neturėtume pamiršti, kad būtent *absurdas, nesuprantamybė, nežinia, paslaptis*, būtent šie *deficitiniai* „tekstinės“ prasmės modusai ir yra modusai, kuriais mums prasmė atsiveria pirmapradiškai“ (Sodeika 2001: 24). Filosofas atmata tekstinį tikrovės pakaitą, koks yra G. Leibnizo Dievas, ir siekia angažuotis anapus teksto esančios kasdienės tikrovės atžvilgiu.

Postmoderniosios filosofijos paradigma ir esaties nostalgija

Postmoderniosios filosofijos paradigma besiremiančios Jūratės Baranovos mąstymą būtų galima apibrėžti formuluojant tokį klausimą: kaip galima naujai atrasti esatį ir jai atsiverti po Derrida dekonstrukcijos? Anot Baranovos, teksto intriga į save įtraukia intrigą su teksto autoriumi. Filosofei esatis yra skaitomo teksto autoriaus esatis, kurią dažnai slopina tradicinės metafizikos struktūros ir skirtys. Baranovai dekonstrukcija jokiū būdu nereiškia teksto sunaikinimo, o yra kelias į daug autentiškesnį susitikimą su teksto autoriumi, kai iš

slopinančių tradicinės metafizikos skirčių išlaisvintas tekstas atveria iki tol nematytą ir glūdinčią paslėptyje teksto autoriaus esatį.

Jacques'o Derrida knygoje *Platono vaistinė* pamėgino perskaityti Platoną išlaisvindamas nesuvaržytą jo tekstų signifikantų žaismą. Signifikantų išlaisvinimas, kurie buvo slopinami tokių tradicinės metafizikos skirčių kaip gėris/blogis, tikrovė/regimybė, tiesa/klaida, vidujybė/išorybė, gamta/technika, tėvas/sūnus, yra pagrindinis Derrida dekonstrukcijos tikslas. Taip skaitydamas Platoną Derrida išlaisvino jo tekstų paslėptas prasių galimybes ir sukūrė laisvo tekstualumo horizontą, konstatuotą nesuvaržyto signifikantų žaismo. Derrida sako: „Platonas praranda žaismą ir meną, išgelbėdamas jus, ir tada jo logas pajungiamas negirdėtam reikalavimui, kurio mes net negalime pavadinti „logika“ (Derrida 2004: 155). Pavyzdžiui, signifikantas *pharmakon* gali būti ir vaistas, ir nuodas. Jo statusas priklauso nuo kiekio ir riba tarp vaisto ir nuodo nubrėžiama ne metafiziškai, bet empiriškai.

Baranova knygoje *XX amžiaus moralės filosofija: pokalbis su Kantu* (Baranova, 2004) Kantą nagrinėja ką tik aprašyta Derrida dvasia. Kategorinio imperatyvo rigorizmas ištirpdomas XX a. moralės ir etikos autorių nesuvaržytame pokalbyje su Kantu. Plėtodama XX a. moralės ir etikos autorių pokalbį su Kantu filosofė parodo, kad nėra griežto kriterijaus, kaip apibrėžti veiksmo moralumą. Vienais atvejais jis gali būti pagrįstas racionaliai, kitais atvejais – intuicija. Visada lieka neišsprendžiamumo elementas moralėje ir pagrindžiant

moralės veiksmą. Moralės filosofija tuo pačiu metu yra ir mokslas, ir menas, bet niekada vien mokslas ar vien menas. Tai galima iliustruoti tokiu pavyzdžiu: kartais vakare išgerti taurę vyno yra sveika, bet piktnaudžiauti vynu žalinga žmogaus sveikatai. Negalima niekinti juslių, bet taip pat negalima joms pataikauti. Kantas nepripažino, kad jusliniuose motyvuose gali glūdėti gėris, bet taip pat tiesa yra tai, jog jusliniai motyvai nėra absoliutus gėris. Kai jie suabsoliutinami, tampa yda. Jusliniai motyvai ir griežti bei abstraktūs moralės dėsniai turi tą pačią teisę kurti gėrį, bet nė vienas iš jų neturi absoliučios vertės.

Baranovas atliktas Kanto skaitymas – dekonstruojantis pokalbis. Tačiau kaip Derrida, skaitydamas Platoną, išlaisvino jo neįsisąmonintas prielaidas ir todėl jo tekstuose rado daugiau prasių nei tos, kurios priskiriamos „oficialiam“ Platonui, taip ir Baranova, skaitydama Kantą ir kurdama įsivaizduojamą didžiausių XX a. moralės ir etikos filosofų bei Kanto pokalbį, atrado naujų Kanto filosofijos matymo perspektyvų, kurios yra platesnės ir turtingesnės nei „oficialus“ Kantas.

Nors Baranova rafinuotai aprašo filosofinių ir literatūrinių tekstų prasmes, tačiau drauge pabrėžia anapustekstinę intrigą su autoriumi. Pats Derrida Baranovas tekstuose yra ir jų korpusas, kurį filosofė subtiliai ir rafinuotai tyrinėja, ir žmogus, kurį sutiko Prahos kavinėje (Baranova 2010).

Tarp postmodernizmo tyrinėjimų reikšmingi Vytauto Rubavičiaus darbai, skirti postmoderniam kapitalizmui aprašyti ir kritikuoti. Postmoderniojo kapitalizmo analizei Rubavičius pritaiko K. Marxo ir

M. Heideggerio suformuluotus konceptualius įrankius. „Marxas visuomenės gyvenimą aiškino gvildendamas gamybines jėgas ir gamybinius santykius, kaip tik ir nulemiančius socialinių bei politinių institucijų susiklostymą ir raidą“ (Rubavičius 2010: 33). Rubavičius perima Marxo mintį, jog poreikiai kuriami vienu metu kartu su gamyba. Gamyba kuria ne tik naudojamą daiktą, bet ir jo naudojimo būdą. Šią Marxo išvalgą Rubavičius iliustruoja pasitelkdamas mobiliojo telefono pavyzdį. „Telefonas gaminamas kartu su jo naudojimo būdu, kurį perimant poreikis ir įtvirtinamas. Tas poreikis bei gebėjimas naujai tvarkyti gyvenimą tampa kultūrine patirtimi bei savastimi, kuri savo ruožtu lengvina naujų poreikių (pavyzdžiui, sąveikauti su įvairiais realybės šou) ugdyimąsi“ (Rubavičius 2010: 35). Heideggeris apmąstė metafizines naujaisiais amžiais išivyravusio mokslo ir technikos viešpatavimo prielaidas. „Naujųjų laikų mokslas gamina objektyvią tiesą, kuria subjektas valdo pasaulį ir save, kaip nepaliojamai objektinamą tikrovės sritį. <...> Objektyvi tiesa yra įrankis ir ginklas, kuriuos naudodamas subjektas puola ir nusiaubia tikrovę, save ir savo gyvenamąjį pasaulį. Tokiame Būties išslaptinimo vyksme žmogus neišvengiamai egzistuoja kaip gaminys ne tik K. Marxo aptarto vartotojo, bet ir metafizinio požiūriu“ (Rubavičius 2010: 43).

Rubavičius, mąstydamas postmodernųjį kapitalizmą, liudija nesuprekintos ir technikos nemedijuotos žmogaus prigimties ir gamtos nostalgiją. Jis kritikuoja genetinių technologijų norą suprekinti ir suišteklinti žmogaus kūną.

Topokratija kaip lietuviško būvio specifika nusakanti sąvoka

Mūsų manymu, ištikimybės esaičiai orientacija, kurią liudija tiek analitinė, tiek fenomenologinė, tiek postmoderni paradigma plėtojantys filosofai, galima pripažinti kaip labiausiai reprezentuojančią Lietuvos filosofijos specifika. Greta pastarąjį dešimtmetį Lietuvos filosofų diskutuotos graikiško ir žydiško mąstymo alternatyvos, mūsų manymu, galima skirti ir lietuviško mąstymo bei jausenos alternatyvą. Graikišką filosofinio mąstymo alternatyvą išreiškia smalsus ir nustebęs protas, žydišką – orientacija į tarpasmeninį santykį, o lietuviško mąstymo ir jausenos alternatyvą išreiškia orientacija į esatį.

Ištikimybės esaičiai orientaciją geriausiai perteikia fenomenologinės filosofijos paradigmą plėtojančio Šliogerio sukurta filotopijos sąvoka. Filotopija, kaip meilė konkrečiai vietai, sufilosofina tradicinį valstietišką Lietuvos žmogaus pasaulio patyrimą. Todėl Šliogerio filosofiją galima traktuoti kaip sėkmingiausią lietuviško mentaliteto liudijimą, savotišką filosofinį žmogaus būvio apibendrinimą ar dokumentavimą, kuriame užfiksuota Lietuvos žmogaus lemtis.

Senovės graikų būvį išreiškia žodis *demokratija*, žydų bendruomenės būvį – žodis *teokratija*, o lietuvišką būvį geriausiai išreiškia *topokratijos* sąvoka. Topokratija kyla iš filotopijos, t. y. iš konkrečios vietovės meilės, kai ši meilė kuria absoliutų santykį su šia vieta, virstantį vietovės valdžia. Lietuvių topokratiškas būvis paaiškina, kodėl Lietuva neturėjo savo karalių dinastijos. Jei su kiekviena vieta joje

gyvenantys žmonės užmezga absoliutų santykių, tai kiekviena vietovė pretenduoja turėti savo karalių. Bet kadangi vietovių, kurios nori turėti savo karalių, yra daug, tai darosi neįmanoma vieno karaliaus institucija. Topokratijai geriausiai tinka kelių kunigaikščių valdžia. Analogiškai Lietuvos filosofinis būvis neturi vieno centro. Yra Vilniaus universiteto filosofai, Vilniaus pedagoginio universiteto filosofai, Vilniaus dailės akademijos filosofai, Vytauto Didžiojo universiteto filosofai, Klaipėdos universiteto filosofai, Šiaulių universiteto filosofai. Filosofinė topokratija virsta filosofine poliarchija.

Išvados

1. Lietuvos filosofiją formavo ikimodernioji valstietiška pasaulio patirtis, kuri lėmė Lietuvos filosofų ištikimybę esąčiais, būdingą tiek analitiškai, tiek fenomenologiškai, tiek postmoderniai mąstantiems filosofams.

2. Analitinės filosofijos paradigmą plėtojantys filosofai esaties neištirpdo intersubjektyvioje kalbinėje konvencijoje, bet esatį anapus filosofinio proto mąstomų

teiginių suvokia kaip mąstymo pagrindą, kuris yra pirmesnis už filosofinio proto mąstomus teiginius.

3. Fenomenologinės filosofijos paradigma besiremiantys filosofai aiškiausiai ir labiausiai artikuliuotu būdu teigia ištikimybę esąčiais, kuri suprantama kaip anapus kalbos ir teksto esantis daiktas ar kita žmogiškoji būtybė. Santykis su daiktu ar kita žmogiškąja būtybe įgyja nekalbinės ir netekstinės patirties pavidalą.

4. Postmoderniosios filosofijos paradigmą plėtojantiems filosofams būdinga esaties nostalgija. Jie siekia iš naujo atsiverti esąčiais po jos dekonstrukcijos, suprekini mo ir suišteklinimo. Būdinga tai, kad po esaties tekstinio vaizdinio dekonstrukcijos įsteigtas santykis su esatimi laikomas autentiškesniu už tą, kuris buvo nutikęs iki esaties tekstinio vaizdinio dekonstrukcijos. Pastarasis suprantamas kaip represyvus esaties atžvilgiu.

5. Lietuvos filosofijos būvį adekvačiausiai išreiškia A. Šliogerio pasiūlyta filotopijos sąvoka, kuri sufilosofina ikimoderniąją valstietišką mūsų šalies žmogaus patirtį.

LITERATŪRA

Baranova, J. 2004. *XX amžiaus moralės filosofija: pokalbis su Kantu*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

Baranova, J. 2009. *Baimė nuskęsti*. Vilnius: Apostrofa.

Davidson, D. 2001. On the very idea of conceptual scheme, in *Inquiries into truth and interpretation*. Oxford: Clarendon Press, p. 183–198.

Degutis, A. 2007. *Kalba, pažinimas ir veiksmas*. Vilnius: Versus aureus.

Derrida, J. 2004. Plato's Pharmacy, in *Dissemination*. Chicago: University of Chicago, p. 67–186.

Heidegger, M. 1992. Pasaulėvaizdžio metas, in *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis, p. 136–167.

Lietuvių liaudies dainynas XV. Dainos apie gamtą. 2000. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Pavilionis, R. 2005. *Prasmė ir tapatumas arba Kelionė į save*. Vilnius: Lietuvos mokslas.

Rubavičius, V. 2010. *Postmodernusis kapitalizmas*. Kaunas: Kitos knygos.

Sodeika, T. 2001. Dialogas ir tekstas. In: Martin Buber. *Dialogo principas II*. Vilnius: Katalikų pasaulis, p. 7–44.

Paulauskas, M. P. 1998. Lietuva iki ir po 1990-ųjų: apie modernizaciją ir galvojimo būdą, *Problemos* 53: 5–24.

Šliogeris, A. 1988. *Daiktas ir menas*. Vilnius: Mintis.

Гедулис, А. 2004. Существует ли фило-

софская традиция в Литве?, in Е.Н. Лисанюк и Д.Н. Разеев (ред.). *Балтийские философские чтения: Проблемы совместимости и сравнимости философских традиций*. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета.

FIDELITY TO THE PRESENCE AS THE KEY LANDMARK OF LITHUANIAN PHILOSOPHY

Augustinas Dainys

S u m m a r y

The article analyzes the texts of Lithuanian philosophers published during the last Soviet decade and the two latest decades of independence. It is argued that Lithuanian philosophy is characterized by originality which is best described by the philosopheme of fidelity to the presence. It is argued that the originality of Lithuanian philosophy was determined by pre-modern world experience, which has been otherwise identified as a peasantry way to experience

the world. The contemporary Lithuanian philosophy is dominated and interacted by the paradigms of analytic philosophy, phenomenological philosophy, and postmodern philosophy. They all can be characterized by the recognition of the reality beyond the propositions contemplated by philosophical reason, and granting it the ontological status.

Keywords: presence, pre-modern experience, reality, phylotopy, topocracy.

Įteikta 2010 06 07